

Koga nagovarjajo *Shakespearovi soneti* (v slovenščini)?

Andrej Zavrl

Zgornje Bitnje 87, 4209 Žabnica, Slovenija
<https://orcid.org/0000-0002-5495-9642>
andrej.zavrl@outlook.com

Shakespearovih 154 sonetov, ki so prvič izšli leta 1609, je literarna veda tradicionalno razvrščala v dve skupini: soneti 1–126 naj bi opevali čednega mladeniča, soneti 127–154 pa »črno damo«. Večinoma je veljalo tudi, da soneti pripovedujejo precej koherentno pripoved o odnosu lirskega subjekta z njima. Besedilna resnica pa je, da je nemogoče reči, koliko oseb Soneti nagovarjajo, poleg tega pa jih je večina spolsko nezaznamovanih. Analize se pri različnih raziskovalkah in raziskovalcih razlikujejo, avtor članka predlaga naslednjo: od 139 sonetov z eno nagovorjeno osebo je v izvirmiku 115 spolsko nedoločenih, 14 jih izrecno opeva moškega, 10 pa žensko. Šest sonetov nagovarja dve osebi, preostali pa abstraktne pojme. V slovenščini sta doslej izšla dva integralna prevoda – leta 1965 prevod Janeza Menarta, štiri desetletja pozneje pa Srečka Fišerja – in prevajalca sta se morala soočiti tudi z vprašanjem spolske (ne) določenosti pesemskih besedil ter s fluidnostjo spola in seksualnosti v izhodiščnih besedilih. Oba sta pri obsežnem spolskem razdvoumljanju sledila tradicionalni razporeditvi sonetov v že omenjeni skupini, pri čemer je Fišer neutralnost ohranil pri nekoliko večjem deležu sonetov kot Menart.

Ključne besede: angleška poezija / Shakespeare, William / soneti / spolna zaznamovanost / slovenski prevod / večpomenskost / razdvoumljanje

Leta 1609 je Thomas Thorpe prvič založil knjigo v kvartnem formatu z naslovom SHAKE-SPEARES / SONNETS. / Neuer before Imprinted., ki jo je v Londonu zanj natiskal George Eld. Thorpe je bil pravico do izdaje knjige uveljavil z vpisom v Tiskarski register 20. maja istega leta. V nasprotju z mnogimi ponatisi drugih Shakespearovih del *Soneti* za časa njegovega življenja niso izšli nikoli več.¹ Nasploh je malo tega, kar lahko o nastanku te, prve izdaje *Shakespearovih sonetov* rečemo zanesljivo. Neskončno več pa je ugibanj, med drugim o tem, komu

¹ Skupaj s *Shakespearovimi soneti* (1609) je bila objavljena tudi *Tožba zaljubljene*, ki je nobena slovenska izdaja *Sonetov* ne vključuje. *Tožba* je v slovenščini izšla v prevodu Janka Modra v 14. zvezku Shakespearovih zbranih del.

so soneti namenjeni, ali so avtobiografski, kdaj so nastali, kakšno je njihovo pravo zaporedje in ali jih je Shakespeare sploh želel izdati ali pa gre za neavtorizirano izdajo. Ker gre za kanonsko besedilo književnosti v angleškem jeziku, je recepcijska zgodovina spletla neskončen »niz zapeljivih možnosti in nedokazljivih hipotez« oziroma (z besedami W. H. Audna) »več nesmislov kot o kateremkoli drugem ohranjenem literarnem delu« (cit. v Schoenfeldt, *The Cambridge Introduction* 57).

Prvi ponatis skoraj celotnega besedila *Shakespearovih sonetov* je z letnico 1640 izdal John Benson, ki pa je izpustil osem sonetov, spremenil vrstni red preostalih, jim dal opisne naslove, nekatere združil v daljše pesmi ter spremenil tri moške zaimke (in s tem spol naslovnika) v ženske v 101. sonetu ter zvezo »sweet boy« nadomestil s »sweet love« v 108. sonetu (Edmondson in Wells, *Shakespeare's Sonnets* 118; Burrow 93–94; Kingsley-Smith 3). Tako je »Bensonova izdaja uspešno vnesla dvom o tem, ali in kolikokrat subjekt nagovarja moškega, in implicitno nakazala, da bi soneti, če bi jih preuredili, lahko dobili bolj konvencionalno, dostopno in družbeno sprejemljivo sporočilo« (Duncan-Jones, »Introduction« 44). Ne drži pa, da se zaradi Bensonovih posegov zdi, »kot da so vsi soneti posvečeni neki dami« (Jurak 182), saj so bile njegove spremembe omejene (Shrank 272). Vendarle pa se Bensonova izdaja že dotika vprašanja, ki je tema tega prispevka: koga nagovarja lirski subjekt *Shakespearovih sonetov* in katerega spola je oziroma sta oziroma so v izvorniku in v slovenskem prevodu?

Shakespearove sonete so v slovenščino prevajali Josip Jurčič, Mile Klopčič, Oton Župančič, Alojz Gradnik, Filibert Benedetič, Janko Moder, Karel Rakovec, Janez Menart in Srečko Fišer (Škulj). Le Menart in Fišer sta prevedla vseh 154 pesmi *Shakespearovih sonetov*. V knjižni obliki sta njuna prevoda izšla v letih 1965 (Menart), 1969 (Menart), 1976 (Menart), 1990 (Menart), 1998 (Menart, izbor 70 sonetov, dvojezična izdaja), 2005 (Fišer, dvojezična izdaja) in 2016 (Menart). Menart je prevode posameznih sonetov z večjimi in manjšimi spremembami že od leta 1950 objavljajl v periodiki. Vse njegove knjižne izdaje imajo razlagalne opombe in spremne zapise (včasih Menartove, včasih drugih avtorjev). Srečko Fišer prevodov drugje ni objavljajl, razen 151. soneta tri leta pred knjižno izdajo (Shakespeare, »Sonet 151«). Njegova izdaja *Sonetov* je brez opomb in spremnih besedil (razen zapisa na zavihku).

Raziskovalna vprašanja, ki si jih zastavljam v tem prispevku, so torej: katerega spola je objekt ljubezenske želje posameznega soneta, če ga sonet ima, ali pa oseba, o kateri lirski subjekt govori oziroma razmišlja? Koliko so interpretacije o spolu nagovorjene osebe ter seksualni želji in usmerjenosti utemeljene v besedilih sonetov ter koliko v parabesedilih

in literarnih študijah? Kako se pri opomenjanju in ospoljenju besedil (predvsem nagovorjenih oseb) prevodi razlikujejo od izvornikov? V cilj-nem besedilu neizogibno nastaja nov, prevodu lasten (mnogo)pomen-ski potencial, in sicer zaradi jezikovnih posebnosti in razlik, subjek-tivnih in družbeno-kulturnih ter ideoloških okoliščin in prevajalskih strategij. Ker sta spol in spolnost pogosto razumljena kot družbeno nevralglični točki, sta nemalokrat predmet različnih oblik cenzurnih posegov in potvarjanja. Ali to velja tudi za prevode *Sonetov*?

Biografska branja Shakespearovih sonetov

Eno najvplivnejših izdaj v zgodovini *Shakespearovih sonetov* je leta 1780 izdal Edmond Malone, saj se je vrnil k prvotni izdaji ter popravil škodo, ki jo je besedilu povzročil Benson (Duncan-Jones, »Preface« xiv). Ta izdaja pa je bila vplivna še na drug način – Malone je besedila interpretativno zamejil na enega naslovljenca in eno naslovljenko (Edmondson in Wells, »Introduction« 22). Po Malonu je torej obveljalo – v slovenskih zapisih pa je to tako rekoč še zmeraj edina interpretacija –, da Shakespearove sonete v grobem lahko razdelimo v dve skupini: prvih 126 naj bi bilo posvečenih nekemu mladeniču, preostalih 28 pa neki ženski (npr. Menart, »Spremna« xiii; Vidmar 69–71; Jurak 184; Novak 165; Logar 175). Od tukaj pa je le korak do vprašanj, kdo sta bila ta ženska in ta mladenič ter ali je mladenič, ki ga domnevno nagovarjajo soneti, ista oseba kot W. H., ki ga založnik Thorpe omenja v svojem zagonetnem posvetilu.

Pri Slovencih je biografske interpretacije že leta 1965 zavrnil Janko Kos, saj da nimamo podatkov, ki bi nam omogočali dostop do biografskega branja (Kos 93–94). Po drugi strani pa Mirko Jurak meni, da kljub pomanjkanju stvarnih podatkov ni dvoma, »da je pesnik v teh izpovedih na zelo neposreden in oseben način spregovoril o svojem življenju« in »odkril nekatere najintimnejše strani svojega življenja« (Jurak 177), da gre torej »za avtobiografsko izpoved, v kateri je Shakespeare upodobil svoja čustvena stanja in svoj miselni svet, svoje viške in padce, kot so se pač porajali« (184). Podobno tudi Boris A. Novak zapiše, »da so *Soneti* neusmiljeno odkrita, tako rekoč dnevniška izpoved globoke in pretresljive ljubezni« (Novak 165).

Ob branju sonetov je takoj očitno, da v nasprotju z večino drugih sonetistov Shakespeare oseb, ki v pesmih nastopajo, ne poimenuje (Schoenfeldt, *The Cambridge Introduction* 60). Zato je nemara ironično, da 81. sonet nagovorjeni osebi zagotavlja: »Nesmrtno bivanje bo tvoje

ime dobilo, / čeprav bom jaz mrtev za vse, ko bom odšel.« (Callaghan 31) V *Shakespearovih sonetih* ni namreč nobenega osebnega poimenovanja – razen *morda* dveh. Zato se želim kljub nenaklonjenosti biografskim interpretacijam vendarle ustaviti pri spekulacijah, ki so zanimive tudi za prevode.

Stephen Greenblatt v svojem biografsko-spekulativnem branju Shakespearovih del piše, da soneti »bralca naravnost spodbujajo, da bi pripovedovalca poistovetil s Shakespearom« in da v nasprotju z drugimi pesniki, ki so uporabljali psevdonime, Shakespeare ne uporablja »nobene maske, gre za, kot navaja naslov, *Shake-spearove sonete* in pesnik v besednih igrah pogosto uporablja svoje ime« (Greenblatt 212). Soneti 135, 136 in 143 se resda očitno in ponavljajoče se igrajo z besedo »will«, ki je v prvi izdaji včasih pisana z veliko začetnico in v kurzivi, kar pa je lahko tudi, kot piše Schoenfeldt, »bolj namenjeno odkrivanju kalejdoskopa pomenov, ki se kažejo v besedi 'will' kot pa razkrivanju biografskih okoliščin ali avtorjevih najglobljih misli« (Schoenfeldt, *The Cambridge Introduction* 61). Za primer, zanimiv za analizo prevodov, navajam konec 136. soneta, ki nekaterim pomeni edino omembo kakršnegakoli osebnega imena v sonetih, in to še celo pesnika samega (Edmondson in Wells, »Introduction« 33), čeprav se drugim enačaj med subjektom in pesnikom ne zdi utemeljen (Hyland 178). Navsezadnje, tudi če res gre za osebno poimenovanje, je ta Will lahko pesnik, občudovani mladi možki ali mož ženske, ki jo subjekt nagovarja (Schalkwyk 185).

Make but my name thy love, and love that still,	A kljub vsemù ti bom le drag in mil, vsaj kot ime, saj mi ime je Will. (Prev. JM)
And then thou lov'st me for my name is Will.	Ljubi moje ime in nehala nikoli ne boš ljubiti me, saj imam ime po volji. (Prev. SF)

Slovenska prevajalca sta se odločila za prevod različnih delov semantičnega polja leksema »Will«. Očiten zaključek je, da Menartov prevod zadnjo besedo soneta razume in prevede kot osebno ime, Fišerjev pač ne.²

² Izvirnik je vseskozi citiran po Shakespeare, *All the Sonnets*. Menartov prevod (JM) navajam po izdaji iz leta 1976, saj je prevajalec zanjo zapisal, da je »popravljeni ponatis [iz leta 1969] ponovno pregledal in vnesel precej sprememb v postavljanju ločil. Zaradi tega želim, da za morebitne delne ali celotne ponatise teh prevodov služi pričujoča redakcija« (Menart, »Spremna« 164). Skrajšana oznaka za Fišerjev prevod (2005) je SF.

Leta 1971 je Andrew Gurr postavil tezo, da je v zaključnem dvostišju 145. soneta prisotna besedna igra na priimek Hathaway, dekliški priimek Shakespeareove žene Anne (Edmondson in Wells, »Introduction« 4; Strojman 207). Sonet se konča takole:

‘I hate’ from hate away she threw,
And saved my life, saying ‘not you.’

»Sovražim,« je dejal njen glas
s pripombo blago, »a ne vas.« (Prev. JM)

sovražim je za mržnjo ostal na zgubi –
jaz rešen, ko je rekla: *te ne, ljubi*.
(Prev. SF)

Poleg »hate away«, ki bi se lahko izgovorilo enako ali vsaj podobno kot Hathaway, je Stephen Booth v svoji izdaji *Shakespeareovih sonetov* iz leta 1977 predlagal še branje začetka zadnjega verza kot »Anne saved my life«, saj bi bil veznik »and« lahko enakozvočnica za »Anne« (501). Besedna igra, če je res prisotna (nekateri so namreč skeptični, glej npr. Taylor in Loughnane 574), se je s prevodom izgubila.

Število in spol nagovorjenih oseb

Tradicionalno velja, da v *Sonetih* nastopajo »štirje osrednji igralci – lirski subjekt, mladenič, pesnik tekmeč in črna dama« (Schoenfeldt, »Sonnets« 132).³ Četudi se raziskovalke in raziskovalci strinjajo, da je nejasno, »komu je ta knjiga pravzaprav posvečena« (Novak 164), največkrat sprejmejo razporeditev sonetov v že omenjeni skupini. Značilen je takšen zaključek: »Kritiki se tudi strinjajo, da sta tako moški kot ženska, ki jima pesnik namenja svoje sonete, v obeh delih zbirke isti osebi, o katerih pa ne moremo z gotovostjo trditi, kdo sta.« (Jurak 184) In v podobni različici: »Stoštiriinpetdeset sonetov je razvrščenih tako, da nam kažejo vsaj približen oris zgodbe, katere junaki so poleg poželjivega pesnika in lepega mladeniča še en ali dva pesniška tekmeč in črna dama.« (Greenblatt 212)

Toda ali *Soneti* nagovarjajo le enega in istega moškega, le eno in isto žensko ter le enega in istega rivala? Več avtoric in avtorjev opozarja, da takšno razumevanje ni utemeljeno v besedilih sonetov in da mnogi soneti ne nakazujejo niti identitete niti spola osebe, ki jo nagovarjajo

³ Besedna zveza, ki je postala sinonim za naslovljenko, »dark lady« (v slovenščini »črna/temna dama«), se v besedilu sonetov sploh ne pojavi (Hyland 168); še več, ne pojavi se niti »lady« (Hammond 4).

(Burrow 118; Hyland 149). Čeprav »gre za kritično ortodoksijo, ki je v našem času tako mogočna, da se je šele komaj začela rušiti« (Kingsley-Smith 2), pa so osamljeni glasovi že davno tega zagovarjali »domnevo, da Shakespeareovi soneti po vsebini ne tvorijo enega predmetnega cikla, da Shakespeare v njih ne govori o dveh, temveč o mnogih osebah in da kažejo najrazličnejša dejstva pesnikovega življenja« (Morozov 37).

Prvi slovenski prevajalec vseh sonetov, Janez Menart, med prevajalskimi težavami navaja, »da jih je dobra tretjina napisanih tako, da ni jasno, ali so namenjeni moškemu ali ženski.« Pri delu se je zato oprl na literarno zgodovino in njeno stališče, »da so soneti od 1 do 126 napisani moškemu, ostali pa ženski. Tam, kjer sem kljub temu preveč dvomil, sem prevedel tako, da lahko pomeni oboje, tako kot v angleščini« (Menart, »Opombe« 175). Ta Menartov komentar razkriva vsaj dvoje: pomen študij in metabesedil za prevajanje ter teoretično možnost, da bi soneti, ki so spolsko nevtralni v izhodiščnem jeziku, v idealnem prevodu lahko oziroma celo morali ostati spolsko nevtralni tudi v ciljnem jeziku.

Razlagalke in razlagalci, ki se lotevajo branja *Shakespeareovih sonetov* z namenom razbiranja spola ljubljene osebe, ki so ji soneti namenjeni oziroma o kateri govorijo, prihajajo do različnih zaključkov, vsi pa ugotavljajo, da je večina sonetov spolsko nezaznamovanih. Margreta De Grazia spolsko nedoločenost poudarja kot eno Shakespeareovih posebnosti, vsaj v primerjavi z drugimi angleškimi sonetisti, in piše, da je spol nagovorjene osebe nedoločen v približno petih šestinah sonetov med prvimi 126 soneti in v le malo manjšem deležu v celotni zbirki (De Grazia 40–41). Sasha Roberts ugotavlja, da več kot 120 sonetov v celotni zbirki ne uporabi spolsko določenega zaimka, s katerim bi lahko določili spol nagovorjene osebe (Roberts 179). Po štetju Williama Nellesa je 15 sonetov namenjenih moškemu ali govorijo o njem, 20 sonetov je namenjenih ženski ali govorijo o njej, 8 sonetov govori o moškem in o ženski, 111 sonetov pa je spolsko nezaznamovanih (Nelles 131). Paul Edmondson in Stanley Wells sonete, ki nagovarjajo ljudi, v svoji monografiji iz leta 2004 uvrstita v naslednjih pet kategorij: soneti, ki nagovarjajo moškega (20 sonetov), soneti, ki zaradi konteksta ali tematike nakazujejo naslovljenca, vendar bi ob samostojnem branju lahko nagovarjali moškega ali žensko (21 sonetov), soneti, ki nagovarjajo žensko (7 sonetov), soneti, ki zaradi konteksta ali tematike nakazujejo naslovljenko, vendar bi ob samostojnem branju lahko nagovarjali moškega ali žensko (10 sonetov), soneti, ki govorijo o moških in ženskah (4 soneti) (Edmondson in Wells, *Shakespeare's Sonnets* 30). Leta 2020 sta avtorja svojo kategorizacijo nekoliko spremenita in še nadalje razčlenila ter

podala tale seštevek: 121 sonetov nagovarja ljudi, 6 sonetov nagovarja abstraktne pojme, 25 je meditacij, 2 sta prevoda istega grškega epigrama. Pri spolu nagovorjene osebe upoštevata naslednje kategorije: soneti, ki nagovarjajo moškega (14 sonetov), verjetno nagovarjajo moškega (13 sonetov), nagovarjajo žensko (7 sonetov), verjetno nagovarjajo žensko (3 soneti), nagovarjajo moškega ali žensko (84 sonetov).⁴ Avtorja nadalje posebej razporejata sonete, ki govorijo o ženski (3 soneti), o moškem (3 soneti), o razmerju z žensko (1 sonet), o razmerju z moškim (1 sonet) in o razmerju z moškim in žensko (1 sonet) (Edmondson in Wells, »Introduction« 28–29, 32–33). Eva Spišiaková združi sonete, ki jih subjekt naslavlja neposredno v drugi ali o njih govori posredno v tretji osebi, in upošteva štiri kategorije: soneti, ki lahko nagovarjajo moškega ali žensko (125 sonetov), soneti, ki nagovarjajo moškega (15 sonetov), soneti, ki nagovarjajo žensko (9 sonetov), soneti, ki nagovarjajo več oseb (5 sonetov) (Spišiaková 54–55, 113–121).

Edmondson in Wells opozarjata tudi na kulturne vidike branja in pisanja, rekoč, da »ni dvoma, da je prvih sedemnajst sonetov, kot so bili natisnjeni leta 1609, namenjenih moškemu. Shakespeare, ki je pisal v skrajno patriarhalni kulturi, ne bi prepričeval ženske, naj si zagotovi potomstvo. Ali pa je vseh teh sedemnajst sonetov namenjenih istemu moškemu, več moškim ali moškim na splošno, je drugo vprašanje, na katerega ni mogoče odgovoriti« (Edmondson in Wells, »Introduction« 27, 29). Gotovo je pomembno upoštevati tudi to perspektivo, čeprav je branje izven vsakršnih kontekstov pogosto in izpričano. Za 2. sonet, na primer, je v 17. stoletju pogosto veljalo, da nagovarja žensko (Kingsley-Smith 183). Avtorja upoštevata tudi sintaktične in tematske povezave med soneti, ki jih povezujeta v manjše skupine, zaradi česar ponekod pripišeta spol tudi osebam, nagovorjenih v sonetih, ki ga, če te sonete beremo v izolaciji, sami po sebi ne izražajo (Edmondson in Wells, *Shakespeare's Sonnets* 33; Edmondson in Wells, »Introduction« 18–19, 30). Tu bi se želel pridružiti Nellesovemu opozorilu, da so skupine, v katere avtorja razporejata sonete, zelo majhne, saj mnoge sestavljata komaj dva soneta, zato je treba biti do vsakršnega tovrstnega iskanja vzorcev in izpeljevanja sklepov skeptičen (Nelles 138). Sam besedila posameznih sonetov berem v izolaciji, vsakega zase, ne kot dele tematskih skupin, saj je razbiranje velikih naracij v sonetih preveč tvegano.

⁴ V razpredelnici manjka sonet 150, ki pa ga v opombi pri samem besedilu pesmi označita kot spolsko nevtralnega (Edmondson in Well, »Introduction« 79); torej bi moral biti njun seštevek spolsko nevtralnih sonetov 85 in seštevek sonetov, ki nagovarjajo ljudi, 122.

Po pregledu zaključkov navedenih avtoric in avtorjev in ob svojem branju sonetov sam prihajam do naslednje opredelitve sonetov glede na spol osebe, ki jo lirski subjekt (ali subjektka) nagovarja oziroma o njej govori (glej Prilogo):

- soneti, ki nagovarjajo moškega ali govorijo o njem (14 sonetov);
- soneti, ki nagovarjajo žensko ali govorijo o njej (10 sonetov);
- soneti, v katerih je spol nagovorjene osebe oziroma osebe, o kateri sonet govori, nedoločen (115 sonetov);
- soneti, ki nagovarjajo več oseb oziroma govorijo o njih (6 sonetov).

Kot je razvidno, upoštevam podobne kategorije kot Nelles in Spišiaková, toda v nasprotju z navedenima avtorjem in avtorico v analizi ne upoštevam devetih sonetov, ki ne naslavljajo oseb oziroma ne govorijo o njih, ampak so abstraktne meditacije, večinoma o lepoti, ljubezni, času, poželenju, duši, smrti ipd. (soneti 5, 94, 116, 121, 123, 124, 129, 146, 148). Čeprav sta soneta 153 in 154 morebiti zgolj »šolska vaja v prevajanju« istega grškega epigrama, ne pa intimni ljubezenski izpovedi (Edmondson in Wells, »Introduction« 5), ju vseeno upoštevam, saj govorita o ljubljenu, prav tako pa se izogibam vnaprejšnjim sodbam o stopnji intimnosti.

Ponekod je spol nagovorjene osebe očiten – npr. »lord of my love« (sonet 26), »sweet boy« (sonet 108), »my mistress' eyes« (sonet 130) –, drugod pa delujemo na ravni verjetnosti in spekulacij, zato je treba vsa tovrstna preštevanja in razpredelnice jemati z zadržkom ter bolj kot na natančne številke gledati na širše razvidne značilnosti obravnavanih besedil. V slovenščini spol nagovorjene osebe večinoma zlahka določimo, kar je v angleščini zaradi njene manjše spolske zaznamovanosti težje. Tudi v slovenskih besedilih pa so mesta, kjer je spol nejasen, lahko pa bi ga določili na osnovi posrednih dokazov, jezikovnih in spolnih predsodkov ter stereotipov. Na primer: ali so »prstki« v Menartovem prevodu 128. soneta znak, da gre za žensko (»A da ne onesrečiš tipk, glej, skleni / njim dati prstke, ustnice pa meni!«)? Kako razumeti »ljubezen« v, denimo, zaključnih verzih 66. soneta v Fišerjevem prevodu (»utrujen vsega hotel bi v smrt uiti: / ko mogel bi ljubezen samo zapustiti«)? Pri obeh se v svoji analizi odločam, da je spol nagovorjene osebe nedoločljiv, enako ravnam nasploh, kadarkoli je sonet mogoče razumeti kot spolsko nevtralnega, četudi bi se morda na prvi pogled zdelo, da gre za protiintuitivno branje.

V mojem branju je v izhodiščnem besedilu od 139 sonetov z eno nagovorjeno osebo 115 spolno nedoločljivih (83 %), 14 jih opeva

moškega, 10 pa žensko. Šest sonetov nagovarja (vsaj) dve osebi, preostali pa abstraktne ideje. Pri Menartu je od sonetov z eno nagovorjeno osebo spolsko nevtralnih 51 sonetov (37 %), moškega naslavlja 71, žensko pa 17 sonetov. V Fišerjevem prevodu je 61 sonetov (44 %) spolsko nedoločenih, moškemu jih je namenjenih 59, ženski pa 19. Od tistih 14 sonetov, ki so v izhodiščnem besedilu posvečeni moškemu, jih je pri Menartu 13 ostalo posvečenih moškemu, pri Fišerju pa vseh 14. Od 10, ki so pri Shakespearu posvečeni ženski, je Menart ohranil 8, Fišer pa 9 sonetov, ki so ostali posvečeni ženski. Če primerjamo samo tiste sonete, ki so v izvorniku spolsko nevtralni (115 sonetov), je v prevodih ta nedoločljivost ostala v 48 sonetih pri Menartu in 60 sonetih pri Fišerju. Od sonetov, ki so v izvorniku spolsko določeni, Menart pri enem naslovljenca spremeni v spolsko nedoločeno osebo (sonet 54), pri dveh pa v spolsko nedoločeno osebo spremeni naslovljenko (soneta 141 in 154). Fišer podvoumi en tak sonet (sonet 135), ki iz naslovljenke v izhodiščnem besedilu dobi spolsko nedoločeno nagovorjeno osebo.

izvirnik > prevod		Menart (70 sprememb)	Fišer (56 sprememb)
M > X	število sonetov, v katerih pride do sprememb	1	0
	soneti	54	
Ž > X	število sonetov, v katerih pride do sprememb	2	1
	soneti	141, 154	135
X > M	število sonetov, v katerih pride do sprememb	58	45
	soneti	2, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 17, 18, 22, 23, 32, 34, 35, 36, 38, 45, 47, 48, 49, 50, 52, 55, 56, 58, 64, 65, 66, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 99, 100, 104, 105, 106, 107, 120	2, 4, 6, 7, 8, 10, 13, 17, 18, 30, 33, 34, 35, 36, 39, 45, 48, 49, 50, 53, 55, 57, 69, 70, 72, 77, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 95, 96, 104, 105, 107, 110, 111, 112, 120

X > Ž	število sonetov, v katerih pride do sprememb	9	10
	soneti	131, 132, 136, 140, 142, 143, 149, 150, 152	131, 132, 136, 140, 142, 143, 147, 149, 150, 152

Tabela 1. Soneti, v katerih v prevodu pride do spremembe spolske (ne)določenosti nagovorjene osebe (M = moški, Ž = ženska, X = spol ni določljiv)

Osnovna statistika je zelo jasna glede trojega: (1) v izvorniku je veliko večji delež spolsko nedoločenih sonetov kot v prevodih, predvsem gre za premike iz nevtralnih v sonete z naslovnikom (homoerotizacija); (2) Fišerjev prevod v večji meri upošteva spolsko nezaznamovanost; in (3) spolsko razdvoumljanje v slovenskih prevodih povsem sledi tradicionalni razporeditvi sonetov v dve skupini (soneti 1–126, ki naj bi bili posvečeni moškemu, in soneti 127–154, ki naj bi bili posvečeni ženski): vsi soneti, ki sta jih prevajalca – oba in brez izjeme – iz spolsko nedoločenih spremenila v sonete, posvečene moškemu, so iz prve skupine, in vsi, ki sta jih iz spolsko nedoločenih spremenila v sonete, posvečene ženski, so iz druge skupine.

Analiza prevodov glede na spol nagovorjene osebe

Eden temeljnih konceptov sodobnega razumevanja književnosti, pa tudi prevoda, je mnogopomenskost oziroma mnogopomenski potencial (umetnostnih) besedil. »Besedilni smisel,« kot piše Marko Juvan, »je dinamičen, izmuzljiv, pogosto tudi protisloven, saj je odvisen od mreže razmerij med jezikovnimi elementi teksta, od njihovih odnosov do drugih besedil, znakovnih sistemov in družbeno-zgodovinske resničnosti, pa tudi od funkcij besedila v situacijah njegove produkcije in recepcije« (Juvan 121). Smisel besedila tako sodoločajo »tudi subjekti, saj njihova miselna, govorna ali bralna dejanja konstituirajo svet, na katerega se jezikovno besedilo nanaša« (133). Izhajajoč iz tega in z mislijo na veliko pomensko polivalentnost Shakespeareovih besedil si analiza, ki sledi, za predmet jemlje le eno, zdaj že očitno vrsto mnogopomenskosti – spolsko odprtost *Shakespeareovih sonetov*. Moja opažanja niso namenjena ocenjevanju prevodov ali kakršnikoli dokončni oceni prevajalskih odločitev ali pa verzim in drugim poetološkim vprašanjem, ampak zgolj orisu strategij razdvoumljanja (in ohranjanja) spolske nezaznamovanosti sonetov v slovenskih prevodih.

Edmondson in Wells za šest sonetov (30, 50, 82, 104, 110 in 111), ki jih v anotacijah sicer spolno ne opredelita, zapišeta, da izraz »friend« uporabijo na način, ki nakazuje naslovljenca, čeprav takoj dodata, da gre za besedo s širokim pomenskim poljem (Edmondson in Wells, »Introduction« 42). Fišer v vseh šestih primerih uporabi samostalnik »prijatelj« in s tem razdvoumi spolsko nedoločenost izvirnika. Menart na nobenem od teh mest ne uporabi »prijatelja«, pač pa izraz dvakrat izpusti (soneta 110 in 111), po enkrat pa uporabi »dragi« (v množini, sonet 30), »dragi« (v ednini, sonet 50), »poet« (sonet 82) in »fant« (sonet 104). V prvih treh primerih ohrani spolsko nezaznamovanost pesemskih besedil. Tule, za primer, je konec 30. soneta:

But if the while I think on thee, dear friend, All losses are restored, and sorrows end.	A če vtem misel nate me prešine, poplačan sem za vse in žalost mine. (Prev. JM) A hip ko tebe spomnim se, prijatelj ljubi, ni žalosti več, ne sledu o kaki izgubi. (Prev. SF)
--	---

Slovenska prevoda zaključnega dvostišja tega soneta ponazorita kompleksnost koncepta »zvestobe« prevoda. S tem ko Fišer ohrani zvalnik (»dear friend«), sonet neizogibno spolsko razdvoumi. Po drugi strani se Menart vokativu odreče, toda s tem ohrani spolsko nedorečenost soneta. Menart zvalnik (»beauteous and lovely youth«) izpusti tudi v 54. sonetu, s čimer sonet z naslovljencem pretvori v sonet s spolom nedoločeno ljubljeno osebo. Fišer je skladen z izhodiščnim besedilom tako ori ohranitvi zvalnika kot tudi spolsko določenega besedila.

And so of you, beauteous and lovely youth, When that shall fade, by verse distils your truth.	In, glej, ko tvoja vrtnica ovene, moj stih ohrani žlahtnost biti njene. (Prev. JM) tako iz tebe, lepi in ljubi moj; ko lice zveni, stih moj bo zvest prekap tvoje resnice. (Prev. SF)
--	--

Podobno kot »friend« je imel tudi leksem »love« v angleščini Shakespeareove dobe širok semantični razpon in je lahko opisoval razmerja različnih vrst, od ljubezenskih do prijateljskih in služabniških (Hammond 18). Očitno (spolsko) polivalenten leksem »lovers« v 55. sonetu Menart pretvori v razdvoumljen izraz »deklet«, na kar opozarja tudi sam: »deklet, izvirnik ima – ljubimcev (lahko moških ali žensk)« (Menart, »Opombe« 181). Fišer to konkretno dvoumnost ohrani.

So, till the judgement that yourself arise,
You live in this, and dwell in lovers'
eyes.

takó boš, dókler sam ne vstaneš spet,
živel v teh pesmih in v očeh deklet.
(Prev. JM)

Dotlej – dokler ne vstaneš sam, ko izteče
se čas – tukaj živiš, tvoj dom so oči
ljubeče. (Prev. SF)

Tudi sicer se Fišer po pravilu izogiba razdvoumljanju leksema »love«, ki ga načeloma prevaja kot »ljubezen«, s čimer poleg spolske neopredeljenosti objekta želje ohranja tudi abstraktni pomen ljubezni. Tudi on »love« včasih razdvoumi, npr. v samostalnike »ljubi« (sonet 63, kjer pa je tudi v izvorniku razvidno, da gre za naslovljenca), »ljuba« in »draga« (soneta 138 in 139, kjer pa je tudi v izhodiščnem besedilu razvidno, da gre za naslovljenko).

Obratno pa Menart leksem »love« precej dosledno spolno razdvoumlja, kar pa ima posledico, ki je prav nasprotna od pravkar omenjene heteronormalizacije 55. soneta. V prvi skupini sonetov (1–126), za katero tradicionalno velja, da nagovarja moškega, Menart »love«, kadar se nanaša na osebo, po pravilu prevaja kot »dragi« (npr. soneti 13, 22, 40, 63, 65, 66, 76, 79, 100, 101), pa tudi kot »mili« (sonet 72) in »ljubi« (sonet 99), izraz pa včasih tudi izpusti (npr. soneta 82 in 89). V zaključnem dvostihu 66. soneta, na primer, se Menart odloči za prevod »love« v »dragi«, pri čemer ogovorjenega iz tretje spremeni v drugo osebo. Fišer vztraja pri svoji prevajalski strategiji in »love« prevede« z »ljubezen«, ohrani pa tudi tretjo slovnično osebo in spolsko dvoumen sonet. Mile Klopčič (1937) v svoji različici sicer ohrani tretjo osebo, toda ker »love« prevede v »prijatelja«, se odloči za naslovljenca.

utrujen od vsega, bi rad zaspal,
če ne bi ti, moj dragi, sam ostal.
(Prev. JM)

Tired with all these, from these would
I be gone,
Save that to die I leave my love alone.

utrujen vsega hotel bi v smrt uiti:
ko mogel bi ljubezen samo zapustiti.
(Prev. SF)

izmučilo me je, da rad bi umrl,
če ne bi s tem prijatelja potrl.
(Prev. Klopčič)

Odločitev za prevod leksema »love« v »dragi« Menart pojasni takole: »Da bi se čimbolj približal renesančnemu pomenu besede 'love' in da ne bi prejudiciral, kako je razumeti razmerje med pesnikom in prijateljem,

sem uporabljal besedo 'dragi', ki jo je mogoče razumeti tako ali tako, kot v angleščini.« (Menart, »Opombe« 175) Poleg tega, da se lahko ta interpretacija glede preudiciranja razmerja med pesnikom in prijateljem danes zdi vprašljiva, ima Menartova prevajalska odločitev učinek večje spolske zaznamovanosti (tj. homoerotizacije) sonetov v primerjavi z izhodiščnim besedilom in tudi s Fišerjevim prevodom.

Tudi sonet 147 je v izvorniku spolsko nezaznamovan, v prevodu pa opazimo podobne strategije kot doslej:

da tvoj obraz ves lep je in sijoč,
čprav je grd kot vrag, teman kot noč.
(Prev. JM)

For I have sworn thee fair, and thought
thee bright,
Who art as black as hell, as dark as
night.

saj mislim in razglašam na vso moč,
da lepa si, a črna si kot noč.
(Prev. Menart 1993)

kajti da svetla si kot luč, sem se zarekel;
pa temna si kot noč in črna bolj kot
peklo. (Prev. SF)

Menart v prvotnem prevodu nagovor iz druge osebe ednine spremeni v govor v tretji osebi, o obrazu objekta poželenja, in ohrani spolsko nedoločenost. Nova, poskusna, a po mnenju prevajalca samega šibkejša verzija iz leta 1993 (Menart, »O prevajalskem« 70), vpelje drugoosebni nagovor, s tem pa tudi spol naslovljenke. Podobno ravna Fišer.

Sonet 18, ki je v izhodiščnem besedilu spolsko nezaznamovan, je pri Menartu in Fišerju posvečen moškemu. Karel Rakovec pa se je pri prevodu tega soneta odločil za ženske slovnične oblike (Rakovec 51). Tudi v filmu *Zaljubljeni Shakespeare* (režiser John Madden, scenarista Marc Norman in Tom Stoppard, 1998) naslovni junak 18. sonet piše ženski (Schoenfeldt, »Sonnets« 137). Slovenski podnapisi temu ustrezno prilagodijo Menartov prevod iz »Te naj primerjam mar s poletnim dnevem? / Ti manj minljiv si in bolj poln miline« v »Naj te primerjam mar s poletnim dnevem? / Ti manj minljiva si in polnejša miline«. Je takšno branje – in prevajanje – napačno? Najbrž le pod predpostavkami, da je zaporedje sonetov v zbirki iz leta 1609 Shakespeareovo in da pripoveduje neko jasno zgodbo ter da naj avtorjeva intenca pri pisanju omejuje tudi naše branje (Kingsley-Smith 4). Kadar govorimo o prevodu, je težava najbrž drugje, in sicer pri razdvoumljanju spolsko nespecifičnega izvornika. V tem smislu pa so vsi trije prevodi enako (ne) problematični, čeprav imata Menartov in Fišerjev na svoji strani močno uveljavljeno, večstoletno literarnovedno tradicijo.

Menartov prevod soneta 122 nam lahko osvetli vlogo, ki jo ima paratekst pri realizaciji pomenskega potenciala besedil. Sonet, ki je v izvorniku spolsko nedoločen, tak ostaja tudi v obeh slovenskih prevodih, vendar pa Menart v svojih opombah govori o »prijatelju«, s čimer besedilo posredno spolsko razdvoumi. Odločitev za »prijatelja« je sem ter tja povezana tudi z željo, da bi »odpravili vsakršno domnevo, da bi v tem odnosu lahko obstajal seksualen element« (Hammond 3–4). V takšni interpretaciji Mirko Jurak zapiše: »V nekaterih sonetih, kot na primer v 56. in 110., je čutna navezanost pesnika na njegovega prijatelja zelo jasno izražena, čeprav se lahko vprašamo, ali se morda za njo ne skriva hrepenenje po sožitju dveh sorodnih duš, še zlasti, ker se je pesnik strastem odrekel v 20. sonetu.« (Jurak 197)

Prav 20. sonet, ki je predmet mnogih različnih in medsebojno izključujočih se interpretacij, je tozadevno posebej znamenit. Pesem je očitno posvečena moškemu, in tukaj se slovenska prevoda ujemata z izhodiščnim besedilom. Bolj povedne so interpretacije tega soneta, saj ga literarna zgodovina navaja »kot potrditev, da je bil Shakespeare homoseksualec, in kot dokaz, da je bil heteroseksualec« (Schoenfeldt, *The Cambridge Introduction* 91). Slovenska literarna veda je bolj naklonjena drugi možnosti, ki jo ilustrira pravkar navedeno Jurakovo mnenje, da se je »pesnik strastem odrekel v 20. sonetu«. Podobna stališča sta v šestdesetih letih prejšnjega stoletja zagovarjala tudi Janez Menart in Janko Kos. Menart navaja razlage, ki »dokazujejo, da pesnik ni bil nikdar homoseksualec v fizičnem smislu (kvečjemu morda psihično nagnjen k moškim)« (Menart, »Opombe« 177),⁵ Kos pa meni, da je »Shakespeare sam [v sonetu 20] nedvoumno povedal, da čustvo, ki ga veže na naslovljenca, ne izvira iz erotičnih nagibov v pravem pomenu besede« (Kos 96). Te razlage so v določenem nasprotju s prevodi, saj je želja, ki jo ubesedujejo slovenska besedila sonetov, homoerotična v veliko večjem deležu kot v izvorniku. V izhodiščnem besedilu je namreč le 14 sonetov izrecno namenjenih moškemu, pri Menartu jih je 71, pri Fišerju pa 59.

Tradicija kritičkega pojasnjevanja in opravičevanja fiksacije lirskega subjekta 20. soneta na penis naslovljenca sicer izhaja iz zadnjih desetletij 18. stoletja, ko se je Georgeu Steevensu zdelo nemogoče »brati to slavospev, namenjen moškemu, brez enakomerne mešanice gnusa in ogorčenja« (nav. v Kingsley-Smith 124). Edmond Malone mu je odgovoril, da so bili takšni nagovori v Shakespearovem času običajni in niso veljali za nespodobne ali kriminalne (Kingsley-Smith 124). Ta zagovor pa se v nekaterih interpretacijah pojavlja še danes. Tudi pri Tinetu Logarju, ki kar petino sicer kratkega zapisa k najnovejši izdaji

⁵ Te opombe v poznejših izdajah ni več.

Menartovega prevoda *Sonetov* (2016) nameni anahronističnemu zatrjevanju, da pesnik ni bil homoseksualec:

V nekaj zgodnjih sonetih je v ospredju ljubezen lirskega subjekta do moškega, na podlagi česar so nekateri menili, da je bil Shakespeare homoseksualec. Vendar je tako sklepanje neosnovano in kaže na nepoznavanje elizabetinskega časa, ko ni bilo nič nenavadnega, če so si prijatelji izkazovali čustva velike naklonjenosti. Dejstvo je tudi, da večina sonetov govori o ljubezni med moškim in žensko, pa tudi o seksualnih odnosih med lirskim subjektom in njegovo ljubico. (Logar 176)

Ravno obratno od trditve, »da večina sonetov govori o ljubezni med moškim in žensko«, avtor na prejšnji strani zapiše, da je »večina (od 1 do 126) posvečenih mladeniču W. H.« (175). In čeprav avtor zapisa ugotavlja, da so »soneti v zgodovini doživeli zelo različna branja« in da jih določa »izjemna pomenska odprtost« (176), se zdi, da za to izdajo, ki naj bi Shakespeara sicer želela še posebej približati mladini, pomenska odprtost ne pomeni tudi resnične inkluzivnosti, ampak zgolj skrbno regulirano polodprtost, ki naj nekatera branja še naprej onemogoča.

Spolska nezaznamovanost in pomenska odprtost Shakespeareovih pesemskih besedil druge razlagalke in razlagalce vodi k novim poudarkom in opomenjanjem. Edmondson in Wells, na primer, v svoji izdaji vseh Shakespeareovih sonetov ugotavljata, da je razmeroma malo razlag, ki bi *Sonete* brale kot eno osrednjih biseksualnih besedil književnosti v angleščini (Edmondson in Wells, »Introduction« 31). S svojo izdajo želita to interpretacijo posebej podčrtati, kar poudarjata tudi v (promocijskih) nastopih in objavah.

Tvit soavtorja in sourednika izdaje *All the Sonnets of Shakespeare* (2020), Twitter, 23. september 2022 (posnetek zaslona, 26. oktober 2022)

Tudi v šestih sonetih, ki tematizirajo ljubezenske trikotnike, je zaznati precejšnjo spolno fluidnost ali pa vsaj dvoumnost.

sonet	izvirnik	Menart	Fišer
40	X+X	M+Ž	M+X
41	M+Ž	M+Ž	M+Ž
42	X+Ž	M+Ž	M+Ž
133	X+M	X+M	Ž+M
134	X+M	Ž+M	Ž+M
144	M+Ž	M+Ž	M+Ž

Tabela 2. Soneti, v katerih lirski subjekt nagovarja dve osebi
(M = moški, Ž = ženska, X = spol ni določljiv)

V izhodiščnem besedilu le pri dveh sonetih (41 in 144) poleg lirskega subjekta nedvoumno participirata še moški in ženska, pri dveh (133, 134) je poleg moškega spol tretje osebe nedoločen, pri enem (42) je poleg ženske spol tretje osebe nedoločen, pri enem (40) pa je spol obeh ljubljenih oseb nedoločen. To omogoča zelo raznolika in spolno ter seksualno vključujoča branja teh sonetov.

Oba slovenska prevajalca sta pri petih od šestih sonetov predvidela, da gre pri nagovorjenih osebah za žensko in moškega, vsak pri enem pa sta pustila nekaj nedoločenosti: Menart je 133. sonet prevedel tako, kot je v izvirniku, torej da poleg ljubljenega moškega spol tretje osebe ostaja nedoločen, Fišer pa je 40. sonet prevedel tako, da je od v izvirniku spolsko nedoločenih oseb eno razdvoumil v moškega, drugo pa pustil spolsko nezaznamovano.

V 144. sonetu je subjekt razpet med istospolno in raznospolno erotiko, ki ju kot v kakšni moraliteti zastopata dva angela (Schoenfeldt, »Sonnets« 138). Tretji in četrti verz soneta ju označita takole:

Moj angel fant je, lep kot nihče drug,
zli duh je ženska črnega sijaja. (Prev. JM)

Moj angel moški je, ves lep in ljub,
moj vrag je črnolaska, polna zla.
(Prev. Menart 2002)

The better angel is a man right fair,
The worsen spirit a woman coloured ill.

[...] ta je angel, mož dober in ljub,
drugi je demon, ženska, ki je barve zloče.
(Prev. SF)

moj boljši angel – fant s poltjo bleščeco,
moj hujši duh – podoben temni ženi.
(Prev. Moder 1973)

V navedenih verzih ima izhodiščno besedilo samostalniški par moški – ženska (man – woman), ki se mu najbolj približa Fišer (mož – ženska), Menart in Moder se odločita za »fanta«, ki v skladu s tradicionalnim razumevanjem sonetov nakazuje starostno razliko med subjektom in naslovljencem kakor tudi med naslovljenko in naslovljencem. Menart v svoji novi, poskusni različici iz leta 2002 (Menart, »O prevajalskem« 90) uvede »moškega«, žensko pa spremeni v »črnotlasko«, s čimer sledi tistim razlagam, ki brez dokazov verjamejo, da je imela naslovljenka temne lase.

Zaključek

Številni raziskovalke in raziskovalci Shakespeareovih sonetov se kljub razhajanjem pri podrobnostih strinjajo, da je v izvorniku večina pesmi spolsko nevtralnih. Po mojem štetju je takih 115 od 139 sonetov, ki nagovarjajo eno osebo, pri štirih od šestih, ki opevajo dve, pa je vsaj ena oseba neospoljena. Vse bolj za neutemeljeno se izkazuje tudi sklepanje, da gre pri prvih 126 sonetih za opis ene same ljubezenske navezanosti na enega samega moškega in pri ostalih za eno in isto žensko. To ima pomembne posledice tudi za prevajanje teh besedil in analizo prevodov, saj prevajalke in prevajalci reproducirajo predpostavke, prepričanja, norme in predsodke ciljne kulture, in čeprav se morda zdi, da so njihove odločitve zgolj jezikovne, so (tudi) posledica kulturnih, družbenih, ideoloških in drugih vidikov. O tem, kako bodo pristopili k prevajanju in ga izvedli, odloča obilica dejavnikov, med katerimi so tudi njihove subjektivne teorije in ideologije, sposobnosti, znanje itd. V tem – če se omejim samo na temo svojega prispevka, torej spolsko (ne) določenost oseb, ki jih nagovarjajo Shakespeareovi soneti – mora vsako branje (in tako tudi prevajanje) presoditi, koliko bo znotraj objektivnih možnosti (recimo ospoljenosti jezika) med vsem drugim upoštevalo tudi fluidnost spola in seksualnosti izhodiščnega besedila. Skratka, koliko bo tudi samo odprto in inkluzivno, koliko pa bo vztrajalo na pozicijah, ki temu – in Shakespeareovemu izvorniku – nasprotujejo.

Ne pri Menartu ne pri Fišerju ne bi mogli govoriti o cenzuri v klasičnem pomenu prikrivanja ali brisanja neželenih vsebin; še več, pri njunem prevodu *Sonetov* med drugim opazimo očitno nasproten učinek, saj lirski subjekt nagovarja moškega v veliko več sonetih kot v izvorniku, kar je ravno obratno od tega, kar bi pri cenzuri pričakovali. Pogojno pa bi morda lahko govorili o »cenzuri« spolske nezaznamovanosti oziroma fluidnosti izhodiščnih besedil, toda ker je prevajanje

najprej branje in interpretacija besedila, so razdvoumljanja in oženja (ali pa širitve) pomenskega potenciala njegov neizbežen, celo bistven del.

»William Shakespeare je bil skoraj zagotovo homoseksualen, biseksualen ali heteroseksualen. Njegovi soneti o tej zadevi ne ponujajo nikakršnih dokazov,« je leta 1977 zapisal Stephen Booth (Booth 548). Če bi pisal danes, bi morda uporabil (še) kakšne druge izraze, recimo nebinaren, panseksualen, poliamoren itn., vendarle pa poanta ostaja enaka: soneti o pesnikovi biografiji ne morejo povedati nič posebej konkretnega in nič zelo dokončnega. Zato je od biografskih in identitetopolitičnih oznak pesnika za branje in prevajanje Shakespearovih sonetov pomembnejše priznanje, da gre za odprta besedila, katerih opomenjanje neizogibno trči ob bralska in prevajalska pričakovanja, izkušnje, predsodke, vrednote, prepričanja ali pa literarnozgodovinsko tradicijo, ki njihov pomenski potencial omeji (ali razširijo).

Priloga

Prevodi Shakespearovih sonetov v slovenščino z oznako spola nagovorjene osebe (M = moški, Ž = ženska, X = spol ni določljiv, / = sonet ne naslavlja osebe, okvirček brez oznake pomeni, da prevajalec tega soneta ni prevedel)

sonet	izvirnik	Menart	Fišer	Jurčič	Klopčič	Župančič	Gradnik	Benedetič	Moder	Rakovec
1	M	M	M				M			
2	X	M	M							
3	M	M	M				M			
4	X	M	M							
5	/	/	/							
6	X	M	M							
7	X	M	M							
8	X	M	M							
9	M	M	M							
10	X	M	M							
11	X	M	X							
12	X	X	X							

13	X	M	M							
14	X	X	X							
15	X	X	X							
16	M	M	M							
17	X	M	M							
18	X	M	M							Ž
19	M	M	M				M			
20	M	M	M							
21	X	X	X							
22	X	M	X							
23	X	M	X							
24	X	X	X							
25	X	X	X							
26	M	M	M							
27	X	X	X							
28	X	X	X							
29	X	X	X							
30	X	X	M							
31	X	X	X							
32	X	M	X							
33	X	X	M							
34	X	M	M							
35	X	M	M							
36	X	M	M							
37	X	X	X							
38	X	M	X							
39	X	X	M							
40	X+X	M+Ž	M+X							
41	M+Ž	M+Ž	M+Ž							
42	X+Ž	M+Ž	M+Ž							
43	X	X	X							
44	X	X	X							
45	X	M	M							
46	X	X	X							
47	X	M	X							

48	X	M	M							
49	X	M	M							
50	X	M	M							
51	X	X	X							
52	X	M	X							
53	X	X	M							
54	M	X	M							
55	X	M	M				M			
56	X	M	X							
57	X	X	M							
58	X	M	X							
59	X	X	X							
60	X	X	X							
61	X	X	X							
62	X	X	X							
63	M	M	M							
64	X	M	X							
65	X	M	X							
66	X	M	X		M					
67	M	M	M							
68	M	M	M							
69	X	X	M							
70	X	M	M							
71	X	M	X				X			
72	X	M	M							
73	X	X	X							
74	X	M	X							
75	X	M	X							
76	X	M	X							
77	X	M	M							
78	X	M	X							
79	X	M	X							
80	X	X	X							
81	X	M	M							
82	X	M	M							
83	X	M	M							
84	X	M	M							

85	X	X	X						
86	X	X	X						
87	X	M	M						
88	X	M	M						
89	X	M	M						
90	X	M	M						
91	X	M	X						
92	X	M	M						
93	X	M	M						
94	/	/	/						
95	X	M	M						
96	X	M	M						
97	X	X	X				X		
98	X	X	X			X			
99	X	M	X						
100	X	M	X						
101	M	M	M						
102	X	X	X						
103	X	X	X						
104	X	M	M						
105	X	M	M						
106	X	M	X						
107	X	M	M						
108	M	M	M						
109	X	X	X						
110	X	X	M						
111	X	X	M						
112	X	X	M						
113	X	X	X						
114	X	X	X						
115	X	X	X						
116	/	/	/					/	
117	X	X	X						
118	X	X	X						
119	X	X	X						
120	X	M	M						
121	/	/	/						

122	X	X	X							
123	/	/	/							
124	/	/	/							
125	X	X	X							
126	M	M	M							
127	Ž	Ž	Ž							
128	X	X	X							Ž
129	/	/	/							
130	Ž	Ž	Ž							
131	X	Ž	Ž							
132	X	Ž	Ž							
133	X+M	X+M	Ž+M							
134	X+M	Ž+M	Ž+M							
135	Ž	Ž	X							
136	X	Ž	Ž							
137	X	X	X							
138	Ž	Ž	Ž							Ž
139	Ž	Ž	Ž							
140	X	Ž	Ž							
141	Ž	X	Ž	Ž						
142	X	Ž	Ž							
143	X	Ž	Ž							
144	M+Ž	M+Ž	M+Ž							M+Ž
145	Ž	Ž	Ž							
146	/	/	/							/
147	X	X	Ž							
148	/	/	/							
149	X	Ž	Ž							
150	X	Ž	Ž							
151	Ž	Ž	Ž							
152	X	Ž	Ž							
153	Ž	Ž	Ž							
154	Ž	X	Ž							

- Menart:** Shakespeare, William. *Soneti*. Prev. Janez Menart. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976.
- Fišer:** Shakespeare, William. *Soneti*. Prev. Srečko Fišer. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2005.
- Jurčič:** Shakespeare, William. »Iz Shakespeara [fragment soneta 141]«. Prev. Josip Jurčič. 1868. *Zbrano delo. 9. knjiga*. Ur. Mirko Rupel. Ljubljana: DZS, 1960. 261.
- Klopčič:** Shakespeare, William. »Sonet 66«. Prev. Mile Klopčič. *Ameriški družinski koledar* 23.1 (1937): 207.
- Župančič:** Shakespeare, William. »Shakespeare [sonet 98]«. Avtor in prev. Oton Župančič. *Zbrano delo. 4. knjiga*. Ur. Josip Vidmar in Joža Mahnič. Ljubljana: DZS, 1967. 293. (Prevod prvič objavljen v: Mohorič, Milena. »Osemindvetdeseti sonet«. *Modra ptica* 9.3 (1938): 69–72.)
- Gradnik:** Shakespeare, William. »Iz Shakespearovih sonetov [soneti 1, 3, 19, 55, 71, 97]«. Prev. Alojz Gradnik. *Nova obzorja* 9 (1956): 383–385.
- Benedetič:** Shakespeare, William. »Sonet 116«. Prev. Filibert Benedetič. *Jadranski koledar 1964*. Ur. Jože Koren. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1964. 156.
- Moder:** Shakespeare, William. »[Soneta 138, 144]«. Prev. Janko Moder. *Zbrana dela. 14. knjiga*. Ur. Matej Bor. Ljubljana: DZS, 1973. 113–114.
- Rakovec:** Shakespeare, William. »[Soneti 18, 128, 146]«. Prev. Karel Rakovec. *Meddobje* 18.1/2 (1982): 51–52.

LITERATURA

- Booth, Stephen. »Commentary«. *Shakespeare's Sonnets*. Avtor William Shakespeare. Ur. Stephen Booth. 1977. London; New Haven, CT: Yale University Press, 2000. 135–573.
- Burrow, Colin. »Introduction«. *The Complete Sonnets and Poems. The Oxford Shakespeare*. Avtor William Shakespeare. Ur. Colin Burrow in Stanley Wells. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Callaghan, Dympna. *Shakespeare's Sonnets*. Malden, MA: Blackwell, 2007.
- De Grazia, Margreta. »The Scandal of Shakespeare's Sonnets«. *Shakespeare Survey* 46 (1993): 35–50.
- Duncan-Jones, Katherine. »Preface«. *Shakespeare's Sonnets*. Avtor William Shakespeare. Ur. Katherine Duncan-Jones. London: Thomas Nelson and Sons, 1998. xii–xv.
- Duncan-Jones, Katherine. »Introduction«. *Shakespeare's Sonnets*. Avtor William Shakespeare. Ur. Katherine Duncan-Jones. London: Thomas Nelson and Sons, 1998. 1–105.
- Edmondson, Paul, in Stanley Wells. »Introduction«. *All the Sonnets of Shakespeare*. Avtor William Shakespeare. Ur. Paul Edmondson in Stanley Wells. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. 1–44.
- Edmondson, Paul, in Stanley Wells. *Shakespeare's Sonnets*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Greenblatt, Stephen. *Will in svet: kako je Shakespeare postal Shakespeare*. Prev. Marija Zlatnar Moe. Ljubljana: Beletrina, 2016.
- Hammond, Paul. »Reading Shakespeare's Sonnets«. William Shakespeare, *Shakespeare's Sonnets: An Original-Spelling Text*. Ur. Paul Hammond. Oxford: Oxford University Press, 2012.

- Hyland, Peter. *An Introduction to Shakespeare's Poems*. Basingstoke; New York, NY: Palgrave Macmillan, 2002.
- Jurak, Mirko. »Skrivnosti življenja Shakespeareovih sonetov«. *William Shakespeare*. Prev. Janez Menart. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990. 177–208.
- Juvan, Marko. *Literarna veda v rekonstrukciji: uvod v sodobni študij literature*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2006.
- Kingsley-Smith, Jane. *The Afterlife of Shakespeare's Sonnets*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Kos, Janko. »Lirika Shakespeareovih sonetov«. *Shakespeare pri Slovencih*. Ur. France Koblar. Ljubljana: Slovenska matica. 77–120.
- Logar, Tine. »Pomenska odprtost Shakespeareovih sonetov«. *Soneti*. Avtor William Shakespeare. Prev. Janez Menart. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2016. 175–176.
- Menart, Janez. »O prevajalskem ptičjem mleku«. *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil*. 27. zbornik DSKP. Ur. Martina Ožbot. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 2002. 61–91.
- Menart, Janez. »Spremna beseda«. *Soneti*. Avtor William Shakespeare. Prev. Janez Menart. Ljubljana: Slovenska matica, 1965. vi–xv.
- Menart, Janez. »Opombe«. *Soneti*. Avtor William Shakespeare. Prev. Janez Menart. Ljubljana: Slovenska matica, 1965. 172–194.
- Morozov, Mihail Mihajlovič. *Shakespeare*. Prev. Janez Menart. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod, 1952.
- Nelles, William. »Sexing Shakespeare's Sonnets: Reading Beyond Sonnet 20«. *English Literary Renaissance* 39.1 (2009): 128–140.
- Novak, Boris A., ur. *Sonet*. Ljubljana: DZS, 2004.
- Roberts, Sasha. »Shakespeare's Sonnets and English Sonnet Sequences«. *Early Modern English Poetry: A Critical Companion*. Ur. Patrick Cheney, Andrew Hadfield in Garrett A. Sullivan, Jr. Oxford: Oxford University Press, 2007. 172–183.
- Schalkwyk, David. *Speech and Performance in Shakespeare's Sonnets and Plays*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Schoenfeldt, Michael. »The Sonnets«. *The Cambridge Companion to Shakespeare's Poetry*. Ur. Patrick Cheney. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 125–143.
- Schoenfeldt, Michael. *The Cambridge Introduction to Shakespeare's Poetry*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Shakespeare, William. »Sonet 151«. Prev. Srečko Fišer. *Gledališki list Primorskega dramskega gledališča Nova Gorica* 48.2 (2002): 5.
- Shakespeare, William. *All the Sonnets of Shakespeare*. Ur. Paul Edmondson in Stanley Wells. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- Shakespeare, William. *Soneti*. Prev. Janez Menart. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976.
- Shakespeare, William. *Soneti*. Prev. Srečko Fišer. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2005.
- Shrank, Cathy. »Reading Shakespeare's Sonnets: John Benson and the 1640 Poems«. *Shakespeare* 5.3 (2009): 271–291.
- Spišáková, Eva. *Queering Translation History: Shakespeare's Sonnets in Czech and Slovak Transformations*. New York, NY: Routledge, 2021.
- Strojan, Marjan. »Snov prečudna in dragocena«. *Pesmi iz iger*. Avtor William Shakespeare. Izbor, prev. in spremna besedila Marjan Strojan. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2016. 161–233.
- Škulj, Jola. »The Slovenian Response to Shakespeare's Sonnets«. *William Shakespeare's sonnets: For the First Time Globally Reprinted: A Quartercentenary Anthology 1609–2009*. Ur. Manfred Pfister in Jürgen Gutsch. Dozwil: Signathur, 2009. 603–611.

Taylor, Gary, in Rory Loughnane. »The Canon and Chronology of Shakespeare's Work«. *The New Oxford Shakespeare: Authorship Companion*. Ur. Gary Taylor in Gabriel Egan. Oxford: Oxford University Press, 2017. 417–602.

Vidmar, Josip. »V rokah življenja«. *Shakespeare pri Slovencih*. Ur. France Koblar. Ljubljana: Slovenska matica. 68–76.

Who are the Addressees of *Shakespeare's Sonnets* (in Slovenian)?

Keywords: English poetry / Shakespeare, William / sonnets / gender / Slovenian translation / polysemy / disambiguation

Shakespeare's Sonnets (1609) were traditionally understood as falling into two groups: sonnets 1–126 were said to celebrate a handsome young man and sonnets 127–154 were thought to address a “dark lady.” It was also generally believed that the sonnets develop a fairly coherent narrative of the speaker's relationship with the two individuals. The textual truth, however, is that it is impossible to determine how many addressees the *Sonnets* have or what gender they are. The article argues that out of the 139 sonnets with one addressee, 115 are ungendered in the source text (83%), while 14 are about a man and 10 are about a woman. Six sonnets have (at least) two addressees and the rest are about abstract concepts. Two integral Slovenian translations have been published so far—by Janez Menart in 1965 and by Srečko Fišer in 2005—and in confronting gender ambiguity and sexual fluidity in the source texts, both translators followed the traditionally assumed gendering of the sonnets, with Fišer maintaining neutrality in a slightly larger proportion of the sonnets than Menart (44% and 37% respectively).

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

UDK 821.111.09-1Shakespeare W.

81'255.4=163.6

DOI: <https://doi.org/10.3986/pkn.v46.i1.10>